

Remonstrantse Gemeente Rotterdam

Rouwdienst voor Eric Henri Cossee

Vrijdag 24 december 2021

Voorganger: dr. Tjaard Barnard

Organist: Jos van der Kooy

In de kerk

Muziek bij binnendragen

Als iedereen zit:

Orgelmuziek Prélude César Franck Op. 18

Welkom

Daar zijn we, bij elkaar gekomen voor de rouwdienst voor Eric Cossee. Velen vroegen mij de afgelopen maanden: hoe gaat het toch met Eric? Het is sneller gegaan dan iedereen dacht. Afgelopen zaterdag overleed hij. Rustig legde hij zich ter neder, zoals hij het zelf zei.

Ik heet u allen welkom. Frederike, Fred, Marloes, Stijn, Saar, Emile, Eva en andere familieleden, vrienden, collega's en geloofsgenoten. Vooral ook u allen die nu meekijkt via de live-stream. Het is heel jammer dat u vandaag niet hier fysiek aanwezig kunt zijn. Maar uw betrokkenheid, uw aanwezigheid, ze worden zeer gewaardeerd!

We openen onze dienst door staande een psalm te zingen. Een psalm die Eric vaak liet zingen. Een psalm die ook gezongen werd toen Frederike en Eric trouwden: 'hoe lieflijk, hoe goed is mij, Heer, het huis waar Gij uw naam en eer hebt laten wonen bij de mensen'.

Psalm 84: 1, 3 en 6 Hoe lieflijk, hoe goed is mij, Heer

Votum en groet

Onze hulp is in de naam van de Heer
Die hemel en aarde gemaakt heeft
Die trouw houdt tot in eeuwigheid
En die niet loslaat het werk van zijn handen.

Genade zij u en vrede
Van God onze Vader
En van Jezus Christus, de Heer.
Amen.

Antwoordlied Tot u, Heer, is ons hart gericht

Tot U, Heer, is ons hart gericht.
Hier zijn wij open voor uw licht.
Gij geeft ons kracht tot stilte en strijd.
Kom tot ons, Eeuw'ge, in de tijd. A-men

Toespraken familie

Fred Cossee

Het is voor mijn broer Casper en mijzelf een voorrecht geweest om een vader te hebben gehad waarmee je goed en helder kon praten. Eric had een feilloos gevoel voor intermenselijke verhoudingen en benadrukte regelmatig dat een empathische opstelling naar anderen, de sleutel is om verder te komen met elkaar. Ook in zijn laatste maanden, heb ik veel en helder met papa kunnen praten. Zo kon hij goed verwoorden dat hij zich zeer bewust was van zijn fysieke en mentale achteruitgang. Eric hing aan het leven en kon maar niet geloven dat het nu zo voor hem ging. In een van onze talrijke gesprekken, gaf ik hem aan dat het krijgen van kinderen mijn leven zo verrijkt had. Dat het leven als het ware een diepere lading en meer importantie voor mij gekregen had na de geboorte van onze lieve kinderen.

Papa heeft mij toen helder gezegd: 'Een mens wil het leven ontvangen, tot zich nemen en dan weer doorgeven. Het stichten van een gezin stelt je staat het laatste te doen.' Ik hoop van ganser harte, dat het mij en mijn lieve vrouw Marloes, gegeven is het leven tot ons te nemen en door te geven in de wijze waarop mijn ouders dat aan Casper en mij hebben doorgegeven. Met warmte, onvoorwaardelijke steun en een al even onvoorwaardelijke liefde.

In zekere zin dus: 'Eenheid in het nodige, vrijheid in het onzekere en in alles de liefde.'

Afgelopen vrijdag was Tjaard Barnard bij papa, voor het wisselen van een laatste woord met

Eric, afsluitend met het uitspreken van de zegen. Vlak nadat Tjaard vertrokken was, heb ik samen met mijn Marloes bij papa naast het bed gestaan. Hij sprak toen de woorden: 'Ik leg mij neder zonder zorgen'. Mentale overgave dus; verzoening met zijn nadere einde.

Ik wil daarom afsluiten met de woorden van Psalm 4, vers 9:

'In vrede leg ik mij neer en meteen slaap ik in, want U, Heer, laat mij wonen in een vertrouwd en veilig huis'

Emile Cossee

Herinneringen aan mijn broer

In vogelvlucht wil ik hier een aantal herinneringen schetsen over het leven van Eric en vooral wat we samen gedeeld hebben.

Over zijn geboorteplaats heeft Eric een geheel eigen kijk; hij schreef erover in een familiealbum: 'Mijn latere liefde voor oudheden moet wel in verband gebracht worden met mijn toevallige geboorte in een Oudemannenhuis, de Onderwater-stichting in Rijswijk (ZH), waar ik het eerst boven water kwam'. Eigenlijk had hij een zorgeloze jeugd, in een tijd dat de straat waarin wij leefden in Scheveningen zonder een enkele auto een groot speelparadijs voor kinderen was met bosjes en strand in de directe nabijheid. Niet alleen was Eric in huis de oudste, op straat wilde hij dat ook zijn, maar toen al had de straat, en de jongens, zijn eigen regels.

Mij staat nog bij, dat wij als twee blonde jongetjes op zaterdagavond in de keuken in een teil met door een primus verwarmd water zaten voor de wekelijkse wasbeurt om daarna met natte haartjes de avond met het gezin door te brengen; op tafel stond een glaasje Riedel en zoute pinda's uit een groen bakje en we luisterden naar de 'Showboat' op de radio.

In die tijd ontloek een zekere welsprekendheid bij hem, die begon in de achtertuin in de Gentsestraat, toen Eric en ik een clubhuis bouwden, dat snel als kerk dienst deed. Eric was letterlijk klokkenluider en voorganger tegelijk voor de jongens in de buurt.

Eric genoot pianolessen bij juffrouw Roodzant, een begrip in Scheveningen; hij toonde zich een ijverig leerling. Inmiddels speelde ik ook piano; nooit hebben we quatre-mains gespeeld; hij verkoos zijn moeder te begeleiden als zij liederen van Bach en Schubert zong.

Was op de Leerschool van het Haagsch Genootschap de christelijke grondslag wekelijks en op hoogtijdagen merkbaar, op het 1ste VCL was de maandagochtendpreek geïnstitutionaliseerd, bij toerbeurt door leraren gedaan; 'hij waardeerde daar het liturgisch religieuze kader van de maandagochtend; dat gaf hem structuur, duidelijkheid en veiligheid, iets waar Eric heel gevoelig voor was', liet hij zijn biograaf Jan Bremmer optekenen in een bundel artikelen uitgegeven naar aanleiding van zijn vertrek uit de Universiteit in Groningen.

En het was wennen op de nieuwe school, waar onbewust veel ruimte was voor individuele ontplooiing naast de opleiding in clubs. Uiteindelijk vond Eric zich terug in literaire- en debatingclub, terwijl ik mij inzette in schaak- en hockeyclub; de op de basisschool ingezette divergentie tussen ons zette zich voort.

Negen jaar lang waren we in de zomervakantie in Renesse; kamperen bij de boer en spelen in de duinen; Eric wilde liever fietsen en in een rap tempo doorkruisten we het vlakke Schouwen van kerktoren naar kerktoren, waar Eric natuurlijk het bijbehorend dorp van kende; we hadden altijd wind tegen. Ook zwom hij met gemak van Haamstede naar Renesse en terug, nu echt niet bij te houden; hij was toen ijzersterk.

'Eric duurt het langst' was de opdracht voor een soort van inauguratiespeech in de Bondsraad van het VCL tijdens het Bondskamp in Vught in 1963; met verve wist hij hier een pracht voordracht van te maken; van niets een verhaal maken was hem toen al toe vertrouwd. 'Eric duurt het langst' droeg hij heel lang als een geuzen 'bij'-naam.

Na het eindexamen studeren, dat is ons alle drie gegund; in onze studietijd troffen Eric en ik elkaar geregeld in de sociëteit en na de gebruikelijke diepgaande gesprekken zorgden we er altijd voor dat we elkaar naar huis brachten. Hoogtepunt in deze waren de bijeenkomsten van het Zeeuwse

gezelschap 'Non sordent in Undis' en met name het lustrum in 1970 in de Zak van Zuid Beveland. Ook toen brachten we elkaar thuis..

Daarna was Eric was in de ban van zijn theologische carrière en ik was druk met de medische praktijk. Gelukkig troffen we elkaar geregeld en hadden gesprekken over ons vak, de familie en wederzijdse kennissen; fenomenaal was zijn geheugen over de theologie in breedste zin, verder wat vroeger 'Algemene Ontwikkeling' heette, maar ook de genealogie van Rotterdamse families en ook van daarbuiten hield hij nauwgezet bij. In de familie was hij vraagbaak, ijkpunt en encyclopedie tegelijk; ook wist hij op fijne manier jouw gesproken woord te corrigeren, zeker wat het Latijn betrof.

Goede herinnering bewaar ik aan ons co-optreden in de kerk te Zoetermeer in 2012 over de bestseller van Dick Swaab: Wij zijn ons brein. Als medicus legde ik voor de pauze de relevantie van zijn stellingen uit en na de pauze relativeerde Eric deze weer vanuit religieus perspectief. De zaal zat stampvol, de reacties waren 'lovend' en in het lijfblad 'Nieuwe Wegen' hadden wij een goede pers.

Met grote waardering heb ik in 2016 ik gekeken naar de uitzending van de Verwondering, waar Eric voor de camera van de NCRV zijn gevoelens onder woorden bracht als antwoorden op zeer indringende vragen over de dood van Casper en zijn werk als predikant. Hij trotseerde de uitspraak 'Gaan waar geen weg was' door uit te leggen, dat hij die weg had gevonden. Zelden zag ik iemand, die zo beheerst de meest intieme en essentiële vragen wist te beantwoorden op erudiete en overtuigende manier, waardoor de interviewster zelfs stil viel.

Enkele weken voor zijn overlijden vroeg ik Eric hoe hij zich voelde en tot mijn verbazing antwoordde hij, dat nu een grote druk van hem was afgevallen: hij moest eigenlijk niets meer. Hij leek wel bevrijd terwijl hij doodziek was; meer zei hij niet, maar dit was meer dan genoeg.

Hij had zijn taak volbracht en wij leven verder met deze en vele andere, prachtige, herinneringen aan hem.

Dat hij mag rusten in vrede.

Eva Cossee

10 augustus 1944 - of nee ik moet verder terug - naar 14 oktober 1942. Toen trouwden twee jonge mensen Pieter Casper Cossee en Maria Bommeljé in Den Haag in het midden van de oorlog. 'Kijk, hier is onze oorsprong!', riep Eric toen hij bij het leegruimen van ons ouderlijk huis de liefdesbrieven van onze ouders vond in de linnenkast in hun slaapkamer. 'Zonder deze brieven waren we er niet geweest.' Bijna twee jaar na hun huwelijk kregen ze hun eerste zoon. Eric Henri Cossee. Eric naar de Britse letterontwerper Eric Gill en Henri naar de typograaf en leermeester van onze vader Henri Friedlaender. Deze twee 'men of letters' kreeg hij mee bij zijn geboorte. Op de foto's zie je magere ouders met een blakende baby ondanks de Hongerwinter.' Voor baby's kreeg je extra voedselbonnen', zei mijn moeder. En als er onraad dreigde - onze vader zat in het verzet - kroop hij onder de vloer en bovenop het luik werd de wieg met Eric neergezet. Dat Eric een kind was geboren uit hoop en verwachting op een beter leven, moet hem met de paplepel ingegoten zijn.

De vrouw die onze ouders trouwde, dominee Wil Wiardi Beckman is van grote invloed geweest op onze vrijzinnig protestantse opvoeding. En op de beroepskeuze van Eric. Bij een bezoek lang geleden aan de burens van ons huisje in Zeeland, zei de buurvrouw op haar vraag aan mijn beide broers wat ze studeerden: 'Dan è jolder een roeping, eej.' Wij wisten alle drie nauwelijks onze lach binnen te houden. Maar ze had natuurlijk gelijk. Een dominee en een dokter, die zijn er voor de ander. Mijn kinderlijke ideeën over wat een dominee en een dokter deden - preken en gemeenteleden bijstaan, spreekuur houden en patiënten beter maken - kregen diepte tijdens de zondagse tafelgesprekken als mijn beide broers thuis kwamen uit Leiden. Daar zat ik als het kleine zusje met gespitsde oren naar te luisteren. Hoe pas je al die geleerdheid toe in praktische zin? Eric

heeft altijd gezegd, dat hij vanwege het pastoraat theologie is gaan studeren. Maar zijn wetenschappelijke kennis van de exegese en de hermeneutiek was groot. Het vergaren van die kennis ging overigens niet zonder slag of stoot en de hele familie haalde opgelucht adem toen Eric zijn proefschrift verdedigde in 1988.

De aankoop van dat eerder genoemde huisje op Zuid-Beveland deden onze ouders op advies van Eric. Hij was altijd veel bezig met de Zeeuwse roots van zijn familie. Zijn gevoel voor historie en zijn liefde voor kleine huisjes – het begrip tiny house had hij al veel eerder omarmd – en voor kleine kerkgebouwen, heb ik aan den lijve ondervonden. Ik moest met mijn grote broer meefietsen naar alle kerkjes in de omgeving, kreeg buiten adem een glaasje ranja bij de koster en klom vervolgens achter het orgel om voor wind te zorgen. Het bleef niet alleen bij orgelspel. Snel ontdekte Eric deze kleine gemeenten als werkterrein. En hij preekte dan om 9 uur in Ovezande en om 10.30 uur in Driewegen, om 9 uur in Baarland en om 10.30 uur in Hoedekenskerke en zo het hele eiland rond. Met Eric onderweg zijn, betekende dingen opmerken die je niet eerder zag. Zijn oog voor detail – hij kon als kleine jongen al heel mooi en minutieus tekenen – was fenomenaal. Ik stuurde hem vroeger regelmatig de raadkaart uit de Provinciale Zeeuwse Courant, dat was een oude foto van een dorpsgezicht, en hij wist hem altijd. Later stuurde ik foto's van kerktorens in onze persoonlijke raadkaart-app tot twee weken geleden, en prompt kwam per kerende app het goede antwoord.

Onze uitwisseling ging natuurlijk niet alleen over Zeeuwse zaken. Eric las veel van de boeken die ik heb uitgegeven, gebruikte ze soms voor een preek, een kring of een leesclub. Het laatste boek, dat ik Eric onlangs gegeven heb is het boek Troost van Michael Ignatieff, die bij schrijvers, denkers en kunstenaars te rade gaat hoe die zware perioden in hun leven wisten te overwinnen. 'Schrijft hij ook over het verliezen van een kind', vroeg Eric. En hij legde me uit, dat in zijn vak er twee richtingen zijn om anderen te troosten. To comfort en to challenge. Meevoelen met iemands leed, maar ook iemand uitdagen om er anders naar te kijken. Eric kon dat bovenmatig goed. Met een helder geformuleerde gedachten reeks de ander op een nieuw spoor zetten.

In ons laatste gesprek in de 'basisopstelling' met z'n drieën enkele dagen voor zijn dood zei Eric: 'We hebben een mooie jeugd gehad, met veel aandacht voor de naaste en veel liefde voor de muziek.' Er is ons ook wel duidelijk meegegeven, dat je je licht niet onder de korenmaat moest stellen en dat je iets met je talenten moest doen. In een weekend waarin te veel werd gelanterfanterd in de visie van mijn vader schalde 's ochtends vroeg ineens de remonstrantse schlager 'God roept ons broeders tot de daad, zijn werk wacht, treedt dan aan' door het huis waar mijn vader enkele luidsprekers strategisch had opgesteld. Eric kon dit soort practical jokes wel waarderen.

Onze moeder die op latere leeftijd ook theologie was gaan studeren, was ervan overtuigd dat Eric in de houten broek zou sterven. Zo is het niet gegaan. Nu staan zijn jongste zoon, zijn broer en zus en zijn vriend en collega hier. Erics snelle achteruitgang maakte hem opstandig, onrustig en intens verdrietig. De zorg en aandacht van Frederike en Fred en Marloes in zijn laatste levensdagen en het bezoek van Tjaard Barnard hebben er voor gezorgd, dat hij toch rustig is gegaan.

Dat Eric er niet meer is, is voor velen een groot gemis. Ook voor mij. Ik zal de voortdurende dialoog die ik met hem had gedurende mijn hele leven ontzettend missen. Maar ik voel me wel aangesproken door de challenge en ik zet die dialoog in gedachten voort.

Lied 247: 1, 2, 3 en 5 Blijf bij mij Heer

Bijbellezingen

Prediker 9: 7-10

⁷Welaan dan, eet uw brood met vreugde en drink uw wijn met een vrolijk hart, want als gij dit doet, dan heeft God dit reeds lang zo gewild. ⁸Laten uw klederen te allen tijde wit zijn en olie ontbreke niet op uw hoofd. ⁹Geniet het leven met de vrouw die gij liefhebt, al de dagen des ijdelens, die Hij u geeft onder de zon, al uw ijdele dagen, want dat is uw deel onder de levenden en bij het zwoegen, waarmee gij u aftobt onder de zon. ¹⁰**Al wat uw hand vindt om naar uw vermogen te doen, doe dat**, want er is geen werk of overleg of kennis of wijsheid in het dodenrijk, waarheen gij gaat.

Romeinen 14: 1-5

¹⁴Aanvaardt de zwakke in het geloof, maar niet om overwegingen te beoordelen. ²De een gelooft, dat hij alles eten mag, maar de zwakke eet plantaardig voedsel. ³Wie wèl eet, minachte hem niet, die niet eet, en wie niet eet, oordele hem niet, die wèl eet, want God heeft hem aanvaard. ⁴Wie zijt gij, dat gij eens anders knecht oordeelt? Of hij staat of valt, gaat zijn eigen heer aan. Maar hij zal staande blijven, want de Here is bij machte hem vast te doen staan. ⁵Deze [immers] stelt de ene dag boven de andere, gene stelt ze alle gelijk. **Ieder zij voor zijn eigen besef ten volle overtuigd.**

Filippenzen 1: 3-11

³Ik dank mijn God, zo dikwijls ik uwer gedenk; ⁴immers, in al mijn gebeden bid ik telkens voor u allen met blijdschap, ⁵wegens uw deelhebben aan de prediking van het evangelie, van de eerste dag af tot nu toe. ⁶Hiervan toch ben ik ten volle overtuigd, dat Hij, die in u een goed werk is begonnen, dit ten einde toe zal voortzetten, tot de dag van Christus Jezus. ⁷Zó van u allen te denken spreekt voor mij dan ook vanzelf, omdat ik u op het hart draag, daar gij allen, zowel bij mijn gevangenschap als bij mijn verdediging en bevestiging van het evangelie, deelgenoten zijt van de mij verleende genade. ⁸God toch is mijn getuige, hoezeer ik met de ontferming van Christus Jezus naar u allen verlang.

⁹**En dit bid ik, dat uw liefde nog steeds meer overvloedig moge zijn in helder inzicht en alle fijngevoeligheid,** ¹⁰**om te onderscheiden, waarop het aankomt.** Dan zult gij rein en onberispelijk zijn tegen de dag van Christus, ¹¹vervuld van de vrucht van gerechtigheid, welke door Jezus Christus is, tot eer en prijs van God.

Kort orgelspel 'God roept ons, broeders, tot de daad'

Preek

Een kleine dertig jaar geleden ontmoette ik Eric voor het eerst. Ik was als jongere gevraagd om mee te denken over de inhoud van het nieuwe AdRem. Eric was er als oude rot ook. Jarenlang was hij hoofdredacteur van het Remonstrants Weekblad geweest. Samen liepen we die avond terug van de Nieuwegracht naar het station. Ons gesprek was direct geanimeerd. Ik geloof dat we wel twee treinen voorbij hebben laten rijden, voordat we ieder ons weegs gingen: Eric naar Rotterdam en ik naar Leiden. Een paar weken daarna kwam ik bij Eric in Hillegersberg op bezoek. Het was het begin van een traject van leermeester, promotor, collega en vriend dat afgelopen zaterdag tot een einde kwam.

Vanmorgen wil ik in twee delen iets vertellen over Eric:

1. Eric als predikant en kerkhistoricus
2. Eric als mens en gelovige

Eric als predikant en kerkhistoricus

Terwijl in een rouwbericht regelmatig een rij titels, eerbiedwaardige functies en onderscheidingstekens vermeld staan – bij Eric zou er alle aanleiding toe zijn – staan ze hier bewust niet. Er staat slechts ‘remonstrants predikant’ vermeld met daarbij de kwalificaties die het Rotterdamse stadsbestuur eraan toevoegde. Het zijn de woorden bij de Wolfert van Borselenpenning die hij in 2007 ontving. ‘In alles bevlogen, trouw en betrokken’.

Bij het vele dat Eric in zijn leven gedaan heeft, is hiermee het belangrijkste gezegd. Vanaf de middelbare school lonkte voor hem het predikantschap. Hij kwam graag in de kerk en liet zich inspireren door Wil Wiardi Beckman en Herman Heering, predikanten in de Haagse gemeente. Hij ging theologie studeren in Leiden. Niet dat dat hem direct gemakkelijk afging. Maar hij heeft doorgezet. In die studie kon hij zijn liefde voor taal en geschiedenis. Hij werd student-assistent bij Hoenderdaal en zette zijn eerste schreden op het kerkhistorische pad. En hij ging werken als voorganger. Nog voor hij proponent was al bij de Nederlandse Protestantenvbond in Sassenheim en Lisse. Een van zijn catechisanten van toen, hij is nu hoogleraar in de theologie, schreef op Facebook:

‘Ach, Eric Cossee, ik bewaar goede herinneringen aan zijn catechisaties. Hij was een van de mensen door wie ik theologie ging studeren. Aimabel mens, taalgevoelig, geestig’.

Met deze eenvoudige woorden is een mensenleven in het predikantschap getypeerd. Eric werd predikant in Oude Wetering, Dordrecht, Rotterdam, Waddinxveen, weer Oude Wetering, Delft, Zoetermeer en Zevenhuizen. En eigenlijk ook op al die plaatsen waar hij als gastpredikant gedurende vele jaren kwam.

Voor Eric ging het altijd om de mensen. Of het nu ging om zijn meer dan gedegen pastoraat, de vele gesprekskringen die hij leidde of de kerkdiensten. De mensen stonden centraal. Overigens gold dat ook zijn beoefening van de kerkgeschiedenis. Niet alleen zijn proefschrift, maar ook vele kleinere publicaties zijn voor een belangrijk deel biografisch. Mensen staan steeds centraal.

Bij het begin van elke kerkdienst keek hij tijdens het eerste of tweede lied spiedend rond om te zien wie er allemaal waren. En bij veel preken, ook als hij een gastbeurt vervulde, had hij concrete mensen in beeld in tot wie hij wat wilde zeggen. Dat is wellicht ook wat zijn preken het meest typeert. Eric combineerde de tradities van bijbel, christendom en literatuur met het inzicht hoe

mensen nu eenmaal in elkaar zitten. Eigenlijk waren al zijn preken doorwrochte studies van het menselijk bestaan. En bij alles wat hij zelf in zijn leven meemaakte, zag je zijn preken zich verdiepen. Eric was een klassieke preekrijger. Diepe overwegingen in een klassieke, verzorgde stijl uitgesproken. Overigens was hij daarin best kwetsbaar. Toen een gemeentelid in een column in de Havenloods schreef dat hij een wel erg 19^e eeuwse stijl had en deze predikant wel een lesje schrijven wilde geven, was hij geschokt. Ten onrechte: deze scribent zou opknappen van het Nederlands van Eric, maar dat terzijde! Als je naar Eric luisterde, dan wist je je gehoord. Zoals een van de Rotterdamse remonstranten me deze week schreef:

Ik heb altijd veel ontzag gehad voor zijn kennis, kunde en ervaring en zijn bereidheid met een ieder een gesprek te voeren ongeacht de persoon voor hem'.

Eric had belangstelling voor de mens. Je zou kunnen zeggen: een warme, soms ook wel grenzeloze nieuwsgierigheid. En zo kon het zijn dat hij heel veel remonstranten, in het verleden of in het heden kende. En ook nog eens hun onderlinge familieverhoudingen. Vaak nog beter dan zij het zelf wisten. Toen hij eens uit nieuwsgierigheid in het Blauwe Boekje zat te lezen, maakte Frederike de onsterfelijke opmerking: 'wat zit je weer in het geslacht van een ander te wroeten'. Toen Eric het me vertelde, moest hij hard lachen. Want dat kon je met Eric. Lachen. Hij kon zichzelf relativiseren en hij kon heel goed bepaalde mensen nadoen. Gedurende vele jaren hadden de Rotterdamse predikanten een werkoverleg op dinsdagmiddag. Regelmatig stond je kaak scheef van het lachen als Eric weer eens los ging. Zo vertelde hij eens over een bezoek aan een remonstrantse dame die in zijn wijk was komen wonen. Hij stelde zich voor als de nieuwe wijkpredikant, waarop de dame antwoordde: 'Da's boffen!'

Natuurlijk: Eric was ijdel genoeg om met groot genoegen om te gaan met de sociale klasse die je vroeger tot de Rotterdamse havenbaronnen zou rekenen. Maar ook aan de onderkant van het spectrum was hij even nieuwsgierig. Zo vertelde hij eens, dat iemand wat denigrerend gedaan had over een nieuwe schoonzoon die niet direct in Kralingen of Hillegersberg woonde. Maar Eric wist wel te vertellen, dat deze man tot aan het begin van de 17^e eeuw remonstrantse wortels had. Ik geloof niet dat betrokkene het van zichzelf wist... Maar voor Eric hoorde je dan pas echt bij de oude adel van onze geloofsgemeenschap.

Als predikant stond Eric, om het maar eens modern te zeggen, altijd aan. Per jaar bracht hij tot 500 bezoeken aan gemeenteleden, thuis, in het ziekenhuis of in het verpleeghuis. Alle gesprekskringen hadden een vast moment in de maand waarop zij samenkwamen. Precies zo gepland, dat vakanties geen belemmering zouden zijn. Bijna alle avonden in de week was Eric op pad. Het aantal vrije zondagen per jaar zal op de vingers van slechts één hand te tellen zijn geweest. Eric was gebaat bij een stevige deadline als er gepresteerd moest worden. De preken kwamen zondagmorgen vroeg op papier. Zo ging het ook met zijn wetenschappelijke publicaties.

Hij was gedreven en hij leefde mee met iedereen. Dat dat thuis wel eens teveel zal zijn geweest, beseft iedereen die hier aanwezig is. Maar het was zijn lust en zijn leven. En het was dus volstrekt vanzelfsprekend dat hij na het vertrek uit Rotterdam, hoewel pensioengerechtigd, toch gewoon door ging. En hij deed in die nieuwe gemeenten precies wat hij altijd deed: iedereen bezoeken, prachtige diensten leiden, gesprekskringen organiseren en nader onderzoek doen naar de lokale, kerkelijke geschiedenis.

De Broederschap verliest in Eric een geweldig predikant, die het oude ambacht tot in de toppen van zijn vingers beheerste. De kerkhistorische wetenschap verliest een nieuwsgierige geleerde die dicht op de bronnen zat en met veel precisie en een welversneden pen het verleden tot leven kon brengen. Trefzeker kon hij historische achtergronden en ontwikkelingen analyseren met een goed oog voor de culturele achtergronden en bewegingen van die tijd.

Ik kom bij deel 2.

Eric als mens en als gelovige

Eric was een mensen mens. Hij leefde mee, met wie er op zijn weg kwam. Hij leefde mee, onvoorwaardelijk. Ook wanneer het niet eenvoudig was, ook wanneer het eigenlijk ondankbaar werk was. Hij was er en bleef komen, ook wanneer alle professionele hulpverleners het lieten afweten. Hij stond mensen bij, die door anderen in de steek waren gelaten. Hij vond dat zijn dure plicht. Daarvoor waren wij predikanten toch vrijgesteld? En zo maakte hij elke maand op de fiets trouw zijn rondje langs de verpleeghuizen.

Ik vertel hier geen geheim als ik zeg dat Eric het in zijn persoonlijke leven niet altijd gemakkelijk heeft gehad. Een neiging naar somberheid kon hem soms overvallen. Dat heeft hij zijn hele leven, van jongs af aan, gehad. Het glas kon vaak half leeg zijn. Hoewel hij natuurlijk ook een glaasje op zijn tijd lekker vond en erg kon genieten van de goede dingen des levens. Ik denk aan de manier waarop mij deze week twee keer voorgedaan werd hoe Eric een glaasje jenever, tot de rand volgeschonken, kon leegdrinken. Waarbij hij vast zelf dacht aan de woorden uit Psalm 23. 'Gij schenkt mijn beker tot de rand'.

Eric was natuurlijk een snoeperd, een zoetekauw. Thuis was de vraag retorisch of er, bij de koffie of thee, nog iets bij was. De schaal met koekjes tijdens de kerkenraadsvergadering was zelden veilig. Met liefde kon hij vertellen over een gemeentelid dat speciaal voor hem ijzerkoekjes ging halen in Vlaardingen. En ik herinner me zelf nog goed, hoe hij mij eens in Leiden kwam bezoeken. We liepen door de Donkersteeg en kochten daar bij de bakker twee taartjes. Waarop hij mij bekende dat hij in zijn studententijd daar ook wel eens twee van kocht, om daarna, als het leven niet meeviel, ze allebei op zijn kamer op te eten.

Ik denk dat juist deze ervaringen, zijn zelfkennis, dus ook zijn ervaring met de moeilijke kanten van het leven, maakten dat hij andere mensen zo goed kon ondersteunen. Hij wist hoe mensen in elkaar zitten.

Misschien is het wel zo, dat zijn gedrevenheid, ik noemde daarnet al zijn onstuitbare drang tot huisbezoeken, te maken had met een eigen onzekerheid. Doe ik wel genoeg? Stel ik niet teleur? Ben ik wel zo'n goede predikant, waar iedereen me voor houdt? Wanneer val ik door de mand? Dit terwijl ongetwijfeld velen met mij hem telkens verzekerd hebben van zijn talent als predikant. Toch zal die twijfel altijd aan hem geknaagd hebben.

De kwetsbare mens Eric kwam natuurlijk het meest nadrukkelijk boven toen zoon Cas, nu bijna twaalf jaar geleden, overleed. Cas en Fred waren voor Eric en Frederike, ieder op zijn eigen manier, hun alles. Vele grijze haren bezorgden de beide zonen hun vader. En tegelijkertijd heb ik zelden zonen en vader zo dicht op elkaar betrokken gezien. Door dik en dun, wat er ook allemaal gebeurde. Onvoorwaardelijk.

Maar Cas vasthouden lukte niet. Het heeft vele jaren geduurd voordat het iets van een plek kreeg. Daar zijn vele ochtendlijke wandelingen naar de begraafplaats voor nodig geweest. Geen dramatische wandelingen, zoals omstanders weleens veronderstelden. Maar wandelingen die uitdrukking waren van een vanzelfsprekende verbondenheid en voortdurende liefde, van een niet willen loslaten.

Toen in 2016 Eric bij Annemiek Schrijver optrad, en daarmee niet alleen predikant was van de Remonstranten, maar van heel Nederland werd, zag je hoe een en ander op zijn plaats was gevallen. De kwetsbare Eric was juist in zijn kwetsbaarheid sterk geworden. Zonder de geringste schijn van zekerheid, zonder geloofswaarheden of anderszins grote woorden, verkondigde hij op een bescheiden wijze een sterk vertrouwen dat velen diep beroerde. Zeker toen Annemiek hem aan het einde vroeg om de zegen. De crew van het programma was diepgeraakt, bijna gebroken door wat

hen overkwam, maar Eric bleef staan, bleef zichzelf en in prachtige, hem eigen formuleringen vertelde hij over zijn geloof dat weer herwonnen was, of dat hem weer overkomen was, na wat er was gebeurd. Door het zetten van kleine stappen, door weer aan het werk te gaan in het predikantschap dat hem zo dierbaar was. Door te zijn wat hij altijd was, kwam het vertrouwen weer terug.

De Bijbelteksten waarmee we deze dienst begonnen zijn, typeren Eric op een bijzondere manier. U herkent er twee van het schilderij dat hier naast hem staat. Twee lievelingsteksten van Eric die hem een leven lang vergezeld hebben. Woorden die hij kreeg toen hij belijdenis deed. Woorden die hem gedragen hebben.

Een leven lang heeft Eric gedaan, wat zijn hand vond om te doen. Eric was niet van het contemplatieve stilzitten, hij ging op pad. Op pad, met mensen, op pad naar hen toe. Niet voor niets las hij bij Annemiek Schrijver het verhaal van de Emmaüsgangers. In de ontmoeting met mensen kon de essentie rakelings nabij komen.

Eric deed dat met een grote openheid en nieuwsgierigheid naar wat mensen bewoog. Geen oordeel, als het gaat om andermans geloof of inspiratie. Dat is geen onverschilligheid, maar juist een oproep dat iedereen zijn eigen roeping serieus moet nemen. 'Ieder zij voor zijn eigen besef ten volle overtuigd.' Remonstrantse verdraagzaamheid was daarmee geen vrijblijvendheid, maar de oproep om dichtbij je eigen kern te komen. Die te ontdekken, in het gesprek, in een gesprekskring of door te luisteren naar een van zijn vele preken die de hoorder werkelijk te denken konden geven.

Ik sluit af door in te gaan op de woorden die zijn leermeester Hoenderdaal meegaf aan het jonge stel toen zij deze maand 45 jaar geleden trouwden in de Remonstrantse Kerk in Delft:

⁹En dit bid ik, dat uw liefde nog steeds meer overvloedig moge zijn in helder inzicht en alle fijngevoeligheid,¹⁰ om te onderscheiden, waarop het aankomt. Dan zult gij rein en onberispelijk zijn tegen de dag van Christus,¹¹ vervuld van de vrucht van gerechtigheid, welke door Jezus Christus is, tot eer en prijs van God.

Woorden toen voor het jonge stel, dat gezamenlijk het leven zou delen. Een stel met veel gemeenschappelijke belangstellingen en voorliefdes. Met twee heel lieve kinderen gezegend, met alle zorgen die daarbij hoorden.

Maar natuurlijk ook twee mensen die daarnaast heel verschillend waren, qua karakter en temperament. Twee mensen die elkaar de ruimte hebben gegeven om zichzelf te zijn en zich te ontwikkelen. De laatste tijd werd Frederike steeds meer de mantelzorger voor Eric. Beslissingen moesten door haar worden genomen. Eric liet het zich welgevallen en hij was dankbaar.

Het verlies van mogelijkheden en perspectieven viel hem niet licht. Hij bemerkte dat hij steeds minder kon. Dat de mogelijkheden hem uit handen geslagen werden. Hij werd daarin gedragen en gesteund door Frederike.

Tot aan het einde toe wist hij zich gesteund door zijn geloof. Vorige week vrijdag sprak ik nog met hem. Hij had opeens een helder moment. Hij sprak hoe hij in vertrouwen alles moest loslaten. Wat er zou zijn, hij had er geen beeld van. Het hoefde ook niet. Maar hij kon erop vertrouwen. In vertrouwen legde hij zich terneder, zoals Fred daarnet al vertelde. Hij wist niet wat het programma hierna zou zijn, maar ongetwijfeld was het goed.

Vandaag moeten wij afscheid nemen van Eric. Zijn bijzondere, rijke, aardse leven is voorbij. Zijn werk, waarin zijn hand vond om te doen, wat er te doen was. Zijn leven waarin hij ten volle verzekerd was van zijn roeping om met mensen te zijn en zo het goddelijke gestalte te geven, het is volbracht. De herinneringen aan Eric zullen wij een leven lang met ons meenemen. Wat hij ten

diepste was, mogen wij geborgen weten in God. In Gods handpalmen staat ook zijn naam geschreven. Onze God die nooit zal laten varen, het werk dat hij ooit aan Eric begon.

Amen.

Orgelspel

Woorden bij de dood

De Dood

Te allen tijd en overal komt waar het leven kwam, de Dood. Hij breekt het kostbare, broze leven af. Hij komt verwacht of onverwacht; als vijand of als vriend; ondanks ons mensen of door mensenschuld. Maar hoe hij komt, hij is of wordt mee opgenomen in het plan van God. Hierdoor is hij geen einde, doch overgang; brengt geen scheiding slechts, doch ook hereniging; en voert niet tot vernietiging, doch tot vernieuwing in het licht.

Nu wij staan voor den Dood erkennen wij, dat wij voor het onbekende huiveren, maar voor God buigen en op Hem vertrouwen in geloof. Wij huiveren voor de onontkoombare macht des Doods; maar wij vertrouwen op de macht van God, in wiens hand Dood en Leven zijn. Wij buigen voor Gods oordeel, waarvoor alle mensenoordeel zwijgt, maar wij vertrouwen op Zijn liefde die verzoent en onze schuld vergeven wil.

Wij buigen voor de onbegrepen hoogheid van Zijn wegen, maar wij vertrouwen op de overwinning die den strijd teniet doet; en wij geloven in den vrede Gods die alle verstand te boven gaat.

Amen

Gebed

Eeuwige, onze God,

Wij zijn niet in staat de dood tegen te houden als het leven zijn uiterste grens heeft bereikt.

Onze macht is beperkt tot het leven tussen geboorte en dood,

tot het land van leven en liefde,

van geven en krijgen,

van vreugde en leed,

van verplichtingen en tekortkomingen,

van veel zoeken, veel bereiken, maar nooit alles,

van veel proberen, maar nooit voltooiing vinden.

Wij staan met lege, machteloze handen.

We willen voor u uitspreken:

U bent meer dan wij.

U bent meer dan het leven.

U bent meer dan de dood.

U bent voor eeuwig onze God.

Wilt u zich dan over ons blijven ontfermen.

Amen.

Slotlied 801 Door de nacht van strijd en zorgen

Uitzending en zegen

Zo zijn we aan het einde gekomen van onze dienst. We zullen Eric moeten loslaten. Maar de herinneringen aan hem zullen ons een leven lang vergezellen.

Wat hij ten diepste was, mogen we toevertrouwen aan God, in wie levenden en doden geborgen zijn.

Hetzij wij leven, hetzij wij sterven, wij zijn van de Heer.

Gods zegen geldt niet alleen de levenden, maar ook de dode.

De Heer zegene en Hij behoede u.

De Heer doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig.

De Heer verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.

Amen.

Antwoordlied 978: 4 Laat dan mijn hart u toebehoren

Laat dan mijn hart U toe- be- ho- ren
en laat mij door de we- reld gaan
met o- pen o- gen, o- pen o- ren
om al uw te- kens te ver- staan.
Dan is het aard- se le- ven goed,
om- dat de - he- mel mij be- groet.

Orgelspel: Wachet auf, ruft uns die Stimme J.S. Bach BWV 645

Na afloop van de dienst zal de familie zich opstellen achter Eric. U kunt dan langs de kist lopen, een laatste groet brengen en de familie, van afstand, condoleren.

De familie zal straks Eric begeleiden naar zijn laatste rustplaats bij de Hillegondakerk.